

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

h/n
13 83

1863

1999

1883

(11)

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԱԶԱՅՈՅՄ

ՄԷԿ ԿԱՐԾԵԱՅԸ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

ԻԹԷՈՓՈՍԻԱ,

ԻՐԱՎԻՊԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ ԵԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

1863.

ՀԵՆ
1383

ՄԱՏԻՅՆԻՑ

ԻՐ ՎԱՃԱՌԻՆ

ՄԱՏԻՅՆԻՑԻ ԻՍԼԱՄԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ .

	Բ.	Ք.
ԱԼԱՅԻՐԱՆԻԱ, Կատակերգութիւն իհիսոյ արարուածս	1	—
ԱՅԲԵՆԱՐԱՆ, պատակերգարդ, նոր ու ամենադիւրին սճով	—	50
ԱՂՕԹՔԻ աշակերտաց Խալիպեանն Ուսումնարանին Ազգիս Հայոց	—	10
ԱՐՇԱԿ Բ, Ողբերգութիւն իհիսոյ արարուածս	1	—
ԲԱՌԳԻՐՔԻ ՀԱՅ. ԳԱՂՂԻԱՐԷՆ, նոր	3	50
ԲԱՌԳԻՐՔԻ ՏԱՃԿԵՐԷՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ	—	60
ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ, Երկրորդ տխր	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն	1	50
ԳԱՍԱԳԻՐՔԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅԱՅ, Հատոր Ա, ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱԹՕՏ	—	35
Հատոր Բ, ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐՔ ԳՐՈՑ	—	50
Հատոր Գ, ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	50
Հատոր Դ, ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ	—	60
Հատոր Ե, ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՅ	—	60
ԴԱՍԱՏԵՏՐ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ ՍՐԲՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ	—	50
ԵՂԻՇԻԻ ՊԱՏՄ. ՎԱՐԳԱՆԱՆՑ, ըստ Անձեւացեացն օրինակի	—	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Ռուսերէն	1	—
ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ, աշխարհաբառ, զուարճակի ու դիւրիմաց սճով պատմութիւններ, առակներ, խրատներ ու դիտե- լիքներ	1	50
— ՆՈՅՆ, Հասարակ կազմով	1	25
ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ ԼԵԶՈՒՆ ՌՈՒՍԱՅ, Հայերէն թարգմանու- թեամբ, իսկտա ծողովրդական Գաղղացաց	—	25
— ՆՈՅՆ, աւելի սղնիւ թղթի վերայ	—	30

57A

ՄԻ ԿՐԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԱԶԱՅՈՅՍ ՄԷԿ ԿԱՐԾԿՈՅՐ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

282: 281-6

ԻԹԷՈԴՈՍԻԱ.

ԻՏպարանի Խաղիպեան Ուսումնարանի ազգիս Հայոց

1863

3855-14

ՀՔ. 1385

28230-62
Գ- 1383-60x

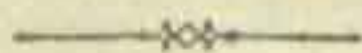
ՀՐԱՄԱՆԱԻ ԳՐԱԳՆՆՈՒԹՅԱՆ. ԽՅԷՊՈՒԽԱ, Խ21 Ապրիլի 1863.

Հ

ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԱԶԱՅՈՅՍ ՄԷՎ ԿԱՐԾԵԱՅԸ

Ք Ն Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ԱՇԱԿԵՐՏՆ . Հայր սուրբ , անցեալ 1862 տա-
րւոյն Բաղմալիպին առաջին յօդուածը նոր
կարգացի , քանի մը խօսքերը լաւ չհասկը-
ցայ . եթէ բարեհաճիք անոնց մեկնութիւնը
աալ՝ մեծ շնորհք կրնէք ինձի :

ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ . Կերեւի թէ Հ. Ղեւոնդ Ալիշա-
նեան վարդապետին յօդուածոյն վրայ է
խօսք :

ԱՂ. Ա. յո . եւ որովհետեւ այժմու Բաղմա-
լիպին մէջ ազգային յօդուածները այն վար-
դապետին գրածներն են , սիրով կկարգամ ,
թէպէտ եւ շատ անգամ չեմ կրնար սլարդ
հասկընալ :

...րով կարգալու
է գանգատ ընելու
...սկընար անոնց ամէն խօս-
ւածասաները :

Ա. շ. Չհասկընալուս պատճառն ինչ է ար-
գեօք :

Վ. Հ. Ղեւոնդին գրուածոց ընդհանուր ոճն
է : — Տարակոյս չկայ որ այն անձը ազգային
հին պատմութեան եւ յիշատակարաններու ,
եւս եւ Հայաստանի հին աշխարհագրութեա-
նը լաւ հմտութիւն ունի , եւ կարելի է նո-
րա գրուածքներէն օգտակար տեղեկութիւն-
ներ առնուլ այս բաներուս կողմանէ . ուստի
եւ բնական է որ ազգային հնութեանց սէր
ունեցողը սիրով կարգայ այն գրուածքները :
Բայ յայնմանէ շատ տեղ բանաստեղծական
խսկասխայ (1) բացատրութիւններ ունի որ կար-
գացողին աչքին անպատճառ կը արնեն . եր-
բեմն կը արձայրնեն զինքը եւ երբեմն ծի-

(1) Իրեն ննարած բարգմանութիւնն է այս խսկասխայ բա-
նը՝ երոսպական original բառին , եւ զեշ չէ . բայց կարելի
է ըստ տեղւոյն բարգմանել նաեւ այլակողմ , ակնկերք ,
կորակշակ , ծիծաղաչարժ եւ այլն :

ճաղը կշարժեն՝ իրենց տղայական՝ ու շատ ան-
գամ իմաստակական մտածմունքներովը : Իսկ
նորա թէ արձակ եւ թէ ոտանաւոր գրուածք-
ներուն մթու թեանը եւ խրթնութեանը գըլ-
խաւոր պատճառ : այն կերեւի՝ որ նախ շատ
մտածութիւնները խառնաշփոթ են, թո՛հ եւ
բո՛հ, աներեւոյթ եւ անպատրաստ. եւ երկ-
րորդ՝ անոր հետեւանք՝ գրուածքին ոճն եւս,
թէ գրաբանին եւ թէ աշխարհաբանին,
խորտուբորտ, նորահնար, խրթին մթին եւ
դժուարիմաց. այնպէս որ նորա շարադրու-
թիւնները կարգացողը՝ կոպճոտ քարտա կե-
րակուր ուտողի պէս անգագար մտքէն դուրս
պիտի ձգէ նորահնար բարգութիւններն ու
դժուարիմաց բառերը՝ եթէ չնւզեր ահա-
ները կոտորտել : — Բայց այդ առ այժմ՝ թո-
ղումք. որո՞նք են տեսնեմ այն յօդուածին
խօսքերն որ չես կրցած հասկընալ :

Ա. շ. Մէկը այս խօսքն է որ ահա օրինակեր
եմ. « նոյն ատեն լատին վարդապետք եւ նոր
« միանձունք գարձեալ սկսին յաճախել ի Հայս »
« եւ Հայք կրնան ընդհանրակալել կեղեցւոյ սերս
« միաբան ըրաչով ի հաւաստի՝ պահել իրենց ազգային
« շեղում, ծեսն եւ օրհնակներն : Այս բանս աւելի

« Հաստատ եւ պայծառ կուհռչակէ ժէ դարուն
« սկիզբը Սերաստացի քաջահաւատ վարդա-
« պետ մը, Մխիթար, միաբանակեցաց ընկե-
« րութեամբը, զոր հաստատէ ազգին 300
« տարուրնէ վեր ծանօթ, դաշնակից եւ վա-
« ճառակից վեներտկոյ սահմանաց մէջ. ճըշ-
« մարտութիւն կրօնական, կրթութիւն բա-
« նական կամ ուսմունք, եւ ոգի ազգային,
« այս ընկերութեան նպատակն կուճանաչուին,
« պատուին, պտղաբերեն: » Արդեօք ինչ ը-
սել կուզէ այս խօսքով թէ « Հայք կրնան ընդ-
« հանրական եկեղեցւոյ սերտ միաբան ըլլալով
« իհաւատս, պահել իրենց ազգային լեզուն,
« ծէսն եւ օրէնքներն » :

Վ. Այդ բանը ոչ միայն Հ. Աւետիգին, այլ
եւ ընդհանրապէս ամէն Մխիթարեանց մէկ
երազն է, զոր շատ անգամ տեսեր են, եւ քա-
նի մը անգամ արթըննալէն ետքն ալ դեռ
կտեսնեն ու կզուարճանան, թէպէտ եւ իրենք
եւս՝ գոնէ ամէնքը՝ չեն հաւատար. այսինքն
իբր թէ կարելի բան է որ Հայերը հոռովմեական
կամ կարողիկ եւ պասքական դառնալով եւս՝ իրենց
ազգութիւնը անկորուստ եւ անբերի պահպանեն. կամ
որ նոյն է, կարելի բան է որ Հայերը իրենց ազ-

գայիև շեզուն , ազգայիև ծեսը եւ ազգայիև օրհնֆները
անկորուստ եւ անքերի պահելով եւս կաթողիկ շինին :
Ասոր մեք երազ կըսեմք եւ երազայոյս կարծիք ,
վասն զի մեք ալ տեսեր եմք ատենով , եւ
արթընցածնուս պէս հասկըցեր եմք թէ
« եւ ահա երանգ էր » . եւ իրօք անկարելի բան
է ու եղջերուաքաղ : Անկարելի բան է կըսեմք՝
կաթողիկութեան հետ սերտ միաբան լինել
իհաւատոյս , եւ միանգամայն հայկական ազ-
գութիւնը՝ մանաւանդ ազգային եկեղեցա-
կան ծէսերն ու արարողութիւնները անկո-
րուստ եւ անխառն պահպանել :

Ա. Բայց , Հայր սուրբ , կաթողիկոսքիւնը հա-
ւատք կամ դաւանութիւն լինելով՝ ըստ ին-
քեան պէտք էր որ հակառակ լինէր ազ-
գութեան եւ ազգային ոգւոյ :

Վ. Եթէ կաթողիկոսքիւն ըսելով չհասկըցուէր
պապականութիւն , այլ պարզապէս՝ ըստ բուն
եւ նախնական նշանակութեան այդ յունա-
կան բառին՝ հաւատք կամ դաւանութիւն
ընդհանրական եկեղեցւոյն Քրիստոսի , իհար-
կէ ինչո՞ւ հակառակ պիտի լինէր ազգու-
թեան եւ ազգային ոգւոյ : Դու ալ գիտես
որ Քրիստոսի սուրբ եկեղեցին անոր համար

ալ կարողիկե այսինքն ընդհանրական բտուած է որ ամէն ազգէ մարդիկ կրնան մէջը գրանուիլ՝ առանց իրենց ազգութիւնը կորսընելու: Բայց որովհետեւ այժմ սովորութիւն եղած է կարողիկորսիւն խօսքով՝ հասկընալ պատկանութիւն, հոռիմեականութիւն, լատինացւոց եկեղեցւոյ գլխոյն՝ այսինքն պատին՝ կուրօրէն հպատակութիւն, — ինչպէս որ կհասկընայ նաեւ Հ. Ղեւոնդը, եւ ընդ նմա իւր Մխիթարեան ընկերակիցներուն միաբանութիւնը, — անոր համար այս տեսակ կաթողիկոսութիւնը բոլորովին խափանիչ է ազգային ոգւոյ, եւ մանաւանդ որ եւ իցէ արեւելեան ազգութեան: Ուստի եւ այգպիտի մեղմելու խօսքերը ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ մէկ մէկ խայծ (եհմ) զոր ատենով լատին կրօնաւորք, եւ այժմ Մխիթարեանք, իրենց կարթին (օրայիս) ծայրը կանցընեն, որպէս զի մեր պարզամիտ ժողովուրդները բռնեն բռնեն ու պատին ուսկանը ձգեն:

Ա. Կաթողիկոսութիւնը արդեօք աւելի ինչ պատճառաւ կամ ինչ կողմանէ հակառակ կեննէ ազգային ոգւոյ եւ ազգութեան:

Վ. Հռովմայ պատերուն երկիշխան պետու

քեանը պատճառաւ, — ինչպէս որ նա ինքն շ.
Ղեւոնդը այդ նորահար իսկաւիպ բառով կա-
նուանէ պապական իշխանութիւնը դոյն հա-
տուածին մէջ: Վասն զի ինչ է պապերուն
մի միայն ջանքը, եթէ ոչ այս՝ որ հողեւոր
եւ մարմնաւոր իշխանութեամբ բոլոր աշ-
խարհիս տիրապետեն, ամէն մէկ ազգի ճա-
կատը պապական կնիքը կոխեն, եւ ամէն
տեսակ ազգութիւն աշխարհիս երեսէն վեր-
ցընելով՝ կաթողիկոսութիւնը կամ պապակա-
նութիւնը ազգութեան տեղ անցընեն, ինչ-
պէս որ շատ աղէկ յայտնի է ամենուն, եւս
եւ Մխիթարեանց:

Ս. Ն. Եւ միթէ դաւանանքով մէկ՝ եւ ազգու-
թեամբ տարբեր լինելն ըստ ինքեան անկա-
րելի բան է:

Վ. Ըստ ինքեան անկարելի չէ, եւ անով
է որ արեւելեան եկեղեցեաց մէջ գտնուող
քրիստոնեաները դարերով մնացեր են նոյն
գաւանանքի մէջ՝ առանց իրենց ազգութիւ-
նը կորսընելու. բայց բազմադարեան փորձը
կցուցընէ որ այդ բանը եթէ ուրիշ ազգաց
համար դժուարին է, յատկապէս մեր Հայոց
ազգին համար անկարելի եղեր է մինչեւ

ցայժմ, եւ այսուհետեւ ալ անկարելի պիտի լինի՝ քանի որ Հռովմայ եկեղեցին իրեն արապետական հոգին մէկդի չդնէր: Ինչէն է որ մինչեւ ցայժմ մեր ազգէն պապական դարձողները հայ ըսուելէն կխորշին ու կամրջնան. եւ երբ հարցուն թէ ինչ ազգէ ես՝ «կաթոլիկ եմ» կըսեն: Հազար թող հասկըցընէ անոր Մխիթարեանը կամ ո՞վ որ եւ իցէ՝ թէ այլ է հայուքիւնը եւ այլ է կաթոլիկուքիւնը, եւ թէ պէտք է որ կարենայ մէկը հայ լինել առանց կաթոլիկ լինելու, ինչպէս նաեւ կաթոլիկ լինել առանց հայ լինելու. — որո՞ւ կըսես:

Բայց ինչ հեռու երթամք. ահա նոյն իսկ Վենետիկցի Մխիթարեանք, նոյն իսկ իրենց վանքին մէջ, իրարու հետ անգամ խօսած ատեննին, սովորութիւն ըրած են իրենց համար ու իրենց կաթոլիկ ժողովրդոցը համար ըսել ուղղափառ, մեր ուղղափառները (որ իբր թէ կաթոլիկ բառին նշանակութիւնն ունի). իսկ մեզի եւ մերոնց համար կըսեն Հայերը, Հայոց վարդապետները, Հայոց պատրիարքը, Հայոց եկեղեցիները. եւ թէ՛ այս ինչ մարդը ուղղափառութիւնը ուրացաւ՝ հայ ե-

դաւ, հայու թեւէն դարձաւ՝ ուղղափառ եղաւ,
եւ այլն: Քանի մը տարի հաղիւ կար որ ըս-
կսեր էին իբր թէ կակղցընել իրենց այս կերպ
այլանդակ բացատրութիւներն ու ըսել մեղի
համար՝ մեկաշ Հայերը, եւ իրենց համար՝ ուղ-
ղափառ Հայեր. բայց եօթը ութը տարի մը
կայ որ — գուցէ Հռովմայ փրօփականտայէն
ստիպուած — դարձեալ սկսեր են իրենց ա-
ռաջին սովորութիւնը ձեռք առնուլ, եւ ի-
րենց կրօնակից Վեննացի Մխիթարեանց հե-
տեւիլ, որք առանց հերձուածող կամ չարափառ
ածականներուն՝ Հայոց անունը բերան չեն
առնուր, եւ առանց մեր ուղղափառները ըսելու
կաթոլիկներուն անունը չեն տար:

• Ա. շ. Արդեօք կաթոլիկութիւնը այդպէս
խափանիչ է նաեւ եւրոպացի ժողովրդոց
ազգային ոգւոյն:

Վ. Այն, բայց ոչ ամենեցուն եւ ոչ ամէն
տեղ: Եւ ասոր պատճառը յայտնի է: Նախ՝ եւ-
րոպացիք վարժած են լաւ զանազանելու կրօնն
ու ազգութիւնը. ուստի երբ հարցընես — օրի-
նակի համար — Գաղղիացիի մը՝ թէ ինչ ազ-
գէ ես, չըսեր թէ կաթոլիկ եմ, չըսեր թէ
կաթոլիկանի եմ, այլ Գաղղիացի եմ կըսէ: Հար-

ցուր Գերմանացիին . չըսեր թէ լուտերական
եմ , կամ թէ կաթողիկեմ , այլ թէ Գերմա-
նացի եմ : Անգղիացւոյն հարցուր , Անգղիացի
եմ կըսէ , եւ մինչեւ որ չհամարձակիս հար-
ցընելու թէ ինչ հաւատքէ է՝ չըսեր թէ անկ-
ղիսան եմ , կամ վերոսխար եմ , կամ ֆռակիր
կամ կաթողիկեմ եւ այլն : Իսկ արեւելեան
ժողովրդոց մէջ քանի հարիւր տարի է , եւ
աւելի մահմէտական տէրութեանց զօրանա-
լէն վերջը , սովորութիւն եղած է ազգու-
թիւնն ու կրօնը կամ դաւանանքը իրարու
հետ խառնել , մանաւանդ թէ մէկուն ինչ
ազգէ լինելը միայն դաւանանքէն հասկընալ :
Ինչպէս ահա կրօնական մէկ անունով միւսը
ման կըսուին Արաբացին , Պարսիկը , Թուրքը ,
Օսմանցին , Քիւրտը , Թիւրքմէնը , Թաթարը ,
եւ այլն . կաթողիկե կըսուին յարեւելս հայեր ,
ասորիներ , հուռոմներ , մարոնիներ , քիլտա-
նիներ , եւ այլն . հոռոս կըսուին յոյներ , ա-
սորիներ , հայհուռոմներ , եւ այլն . եւ օսմա-
նեան տէրութիւնը միլիոն՝ այսինքն ազգ ա-
նունը կուտայ այն ամենայն ժողովրդեան որ
այս կամ այն հաւատքին տէր է . ուրիշ ազ-
գութիւն չճանչնար :

Երկրորդ, եւրոպացի ազգերուն մեծ մասը մէկ մէկ զօրաւոր տէրութիւններ լինելով՝ գուցէ կրնան միաբան լինել իհաւատոյս Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ, եւ միանգամայն պահել իրենց ազգային ոգին, ազգային ծէսն ու օրէնքները, ոչինչ համարելով պապին երկիշխան պետութիւնը: Բայց Հայք երբ կըրցեր են այդ քաջութիւնն ունենալ որ այսուհետեւ կարենան. եւ միթէ հարիւր վաթսուն տարուան փորձը չսովբեցնուց Մխիթարեանց թէ այս իրենց կարծիքը երազ է եւ երազայնոյս ցնորք:

Ս. Բայց, Հայր սուրբ, մէկն ըսաւ ինձ թէ Բազմավիպին այն խօսքը կարելի է ուղիղ հասկընալ այս մտքով որ Հայոց իրենց ձեռքն է՝ Հռովմէական լինելով եւս անկորուստ եւ անխառն պահել ոչ միայն իրենց ազգային լեզուն, այլ եւ իրենց եկեղեցական ծէսերն ու արարողութիւնները:

Վ. Ս. յո, ասոր նման խօսք մը կարող եմք եւ մեք ըսել՝ առանց վախճալու որ երազուստ ըսուելու արժանի դատուիմք. բայց ինչպէս — երբոր այսպէս ըսեմք. «Պէտք էր որ Հայոց իրենց ձեռքը լիկեր անխառն եւ անկորուստ

պահել իրենց ազգային ծէսերը, ազգային օրէնքները, լեզուն, ոգին, նաեւ ընդհանրական եկեղեցւոյ հետ սերտ միաբան լինելով իհաւատոյս, բայց ատոր համար պէտք էր որ ընդհանրական եկեղեցին եւս ազատ լինէր պապական երկիշխան տիրապետութենէն եւ ամէն տեսակ միապետական բռնադատութենէ իհաւատոյս» : Իսկ Հ. Ղեւոնդին միտքը միթէ այս է. ոչ բնաւ, ինչպէս որ յայտնի է նորա նախընթաց եւ հետեւորդ խօսքերէն. հապա այս՝ թէ « Հայք կոյր ըզ-
« կուրայն հպատակելով եւս պապին՝ իրենց
« կաթուղիկոսովն ու Պատրիարքներովը, կամ
« թէ ասոնցմէ բոլորովին գլուխ քաշած՝ Հը-
« ուովմայ պապին ու փրօփականտային ամէն
« մէկ վճիռներուն ու հրամաններուն հնա-
« ղանդելով՝ կրնան իրենց ազգային ծէսերն
« ու սովորութիւնները պահել, որով եւ ի-
« րենց ազգութեանը մէջ մնալ » :

Եթէ այդպէս է, — որպէս եւ է իսկ, — իրաւունք չունիմք արդեօք հարցընելու Հ. Ղեւոնդին թէ — ուրիշ տեղերու կաթուղիկ Հայերը թողումք, — ինչո՞ւ նոյն իսկ Մխիթարեանք՝ որ այս տարիներս բաղմաստորա-

գիր յայտարարութիւններով եւ ուրիշ շատ
կերպերով յայտնի ըրին թէ սերս միաբան են
Հռովմայ փրօփականտային հետ, ինչո՞ւ կը-
սեմ իրենք իրենց ազգային ծեսերուն վե՛ծ մասը
չեն պահեր :

Աշ. Ի՞նչ կըսէք, Հայր սուրբ, միթէ Մխի-
թարեանք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ամէն
ծէսերն ալ անկորուստ եւ անխառն չեն պա-
հեր :

Վ. Ամէնը . ո՞չ . մեր ծէսերուն մէկ մասը
միայն կպահեն, այն եւս գրեթէ այն կեր-
պով՝ ինչ կերպով որ մեր ժամանակը շատ
Հայեր իրենց պահքը կպահեն . . .

Աշ. Ուրեմն փռանկական ծէսեր կխառնեն
եկեղեցական արարողութեանց մէջ :

Վ. Այո, եւ խիստ շատ, թէպէտ եւ ոչ
այնչափ՝ որքան որ խառնած ու խառնակած
են Իզմիրու Ջահկեցիները, Պօլսոյ Հռովմէա-
կանները, Լեհաստանի եւ Խրիմու կաթոլիկ-
ները, Ս.ժտէրխանի եւ Թիֆլիզու փռանկնե-
րը, Լիբանանու կրօնաւորները եւ Վեննայի
Մխիթարեանները :

Աշ. Ասացէք խնդրեմ, Հայր սուրբ, թէ

գլխաւորապէս մեր սր ծէսերը փոփոխեր են Մխիթարեանք :

Վ. Ո՞ր մէկն ըսեմ, եղբայր, — առ այժմ մէկքանին միայն յիշատակեմ՝ որքան որ այս վայրկենիս միտքս կուզան աչքով տեսածներէս : Բայց այժմէն գիտցիր որ միտքս այն փոփոխութիւններուն պատճառներն ու հետեւանքները քննել չէ. այն ուրիշ ատենի խնդիր է. այլ միայն ցուցընել կուզեմ թէ Մխիթարեանք չեն կրնար ըսել ճշմարտութեամբ՝ ինչպէս որ ԿՊՍՐԾԻՆ ՍՏՈՒԹԵԱՄԲ՝ թէ իրենք ազգային ծեսերը կարսիւն :

Սուրբ պատարագի արարողութիւններէն սկսիմք, որ եկեղեցական ծէսերուն գլխաւորները կհամարուին ամենայն ազգաց մէջ :

Թիւ պատարագ կմատուցանեն, որ հանգիստաւոր պատարագին համառօտածն է :

Մի եւ նոյն ժամանակին մէկ եկեղեցւոյ այլ եւ այլ խորաններուն վրայ զատ զատ քահանայք մէկ մէկ սպասաւորով պատարագ կմատուցանեն :

Մի եւ նոյն սեղանին վրայ մէկ օրուան մէջ հինգ՝ վեց պատարագ կընեն հետզհետէ :

Աղուհացից ամէն օրերն եւս պատարագ
կմատուցանեն :

Ամէն քահանայից վրայ պարտք դրած են
որ ամէն օր պատարագ մատուցանեն :

Պատարագի նշխարը լատինացւոց նշխա-
րին ձեւովն ու բարակութեամբը եւ խմո-
րովը կընեն :

Մասը , այսինքն ժողովրդեան բաժնուելու
նշխարն եւս լատինացւոց նշխարին նման
բան մը կընեն :

Նշխարը թարմ չեն հաներ խեղան , այլ
ամսով պահածն ալ կգործածեն պատարագի :

Ժողովրդեան տրուելու ճաշակը քահանայ-
ին նշխարէն չեն ըներ , այլ ըստ լատինա-
ցւոց մանր մամնիկներ կտրբագործեն եւ զա-
նոնք կուտան ամէն հաղորդուողին զատ զատ
աւանց սուրբ արեան մէջ թաթախելու :

Բաժակին մէջ ջուր կխառնեն :

Հաւատամքին մէջ սուրբ Լուսաւորչին դը-
րած բացատրութիւնը , « Այսիկնի յեռաբեկե Հօր »
դուրս կձգեն , եւ տեղը կաւելցընեն այս խօս-
քը , « Նասի քան զամեկայն յարիսեանս » :

Հաւատամքին մէջ « Նոյն իկնի իրևոսբեկե

28230-62

Հօր » ըսելու տեղը կըսեն, «Նոյն ինքն հարևա-
գոյակից Հօր »:

Հաւատամքին մէջ Հողւոյն սրբոյ Համար
կաւելցընեն այս խօսքը, «Որ իՀօրե եւ յՈրդւոյ
բղխի »:

Պատարագի ատեն հողարատի չհաղնելով,
այլ կօշիկ կամ մուճակ, վերաբերութենէն
առաջ չեն հաներ սարերէն:

Վերաբերութեան ատեն դպիրները չեն
չոքիր:

Ողջունի երգին մէջ «Քրիստոս իմէջ մեր
յայտնեցաւ, Որ էնն Աստուած աստ բազմեցաւ »
ըսելու տեղը կըսեն, «Քրիստոս իմէջ մեր
յայտնեցի, Որ էնն Աստուած աստ բազմեցի »:

Նոյն երգին մէջէն այս երկու տողս դուրս
կձգեն. «Եկեղեցիս մի անձն եղեւ, Համբոյ-
րըս յօդ լըրման տուաւ »:

Առե՛ք կերեփէն անմիջապէս առաջ եղած քա-
հանայական աղօթքին այս խօսքը «Առեալ
զհացն » եւ այլն, կիսիսեն. «Եւ յարարչագործ
ձեռս իւր » ըսելու տեղը կըսեն, «Եւ իպա-
սուակսն ձեռս իւր »:

Որդի Ասուծոյ երգին ժամանակը քահանային ըսելու աղօթքին այն նշանաւոր եւ խորհրդաւոր խօսքը, « Որով զհացս օրհնեալ մարմինն ճշմարտապէս արագեաւ », կիտխեն ու տեղը կըսեն արարեր :

Քահանային յիշատակութեանց աղօթքին մէջէն դուրս կձգեն այս խօսքերս. « զնախասարս, զհայրապետս, զնարգարեա, զառաքեալս, ըզվկայեալս » :

Պատարագին մէջ սրբազան կաթուղիկոսին անունը յիշատակելու տեղը՝ կըսեն, « Եւս առաւել զսրբազան պապն մեր զտէր Պիոս շնորհեցեա մեզ ընդ երկայն աւուրս ուղիղ վարդապետութեամբ » : — Նոյնպէս պապին անունը կ'յիշեն Ասասցուֆին մէջ, եւ անգաստան օրհնելու ատեն կըսեն, « Արեւմտեան կողմն աշխարհիս, վեհապետութիւն սրբազանի սրայիս Պիոսի, եւ թագաւորութիւն քրիստոնէից » :

Սրբագործեալ նշխարը չեն թաթախեր սուրբ արեան մէջ, եւ յետոյ չորս մաս չեն բաժներ :

Պատարագի ատեն ժամանակ ժամանակ ձեռքի զանգակ կզարնեն ըստ լատինացւոց .

Շատ մը ուրիշ ֆուանկական մանր արարողութիւններ, եղանակներ եւ շարժմանքներ կխառնեն պատարագի հանդիսին մէջ որ այս տեղ յիշատակելը երկար կլինէր:

Գրիգորեան տոմարն ընդունած լինելով, եւ ոչ իսկ իրենց տպագրած օրացուցին ու տօնացուցին կարգերուն կհետեւին, այլ բոլորովին լատինացոց:

Գրեթէ բոլոր տէրունական տօները լատինացոց հետ կտօնեն:

Գլխաւորապէս Թնունդը կտօնեն դեկտեմբերի 25-ին, եւ միայն Յայտնութիւնը յունուարի 6-ին, որով եւ այն միջոցի պահքը լուծելէն զատ՝ ժամերդութեան ու տօնացուցի կարգը տակնուվրայ կընեն: Տեառնընդառաջը կտօնեն փետրուարի 2-ին, եւ Աւետու մը մարտի 25-ին:

Անուան Յիսուսի տօն կկատարեն կաղանգին օրը:

Ատուածածնայ անուան տօն կկատարեն:

Սրտին Յիսուսի տօն կկատարեն:

Վարդարանի տօն կկատարեն:

Մարմնոյ եւ արեան տօն կկատարեն ընդ լատինացւոց :

Մայիս ամսոյ ջերմեռանդութիւն կընեն ըստ լատինացւոց :

Վարդարան անուանեալ աղօթքը կըսեն՝ լատինէ թարգմանած. նմանապէս Պասկ կուսի եւ Պասկ Բրիտանի ըսուած ջերմեռանդութիւնները կընեն՝ համարիչ (թեզպէն) դարձընելով. եւ համարիչը մետաղներով խաչերով զարդարած՝ դօտիններնէն կախած կքալեն՝ ըստ լատին կրօնաւորաց :

Գլուխնին վեղար չեն դներ, այլ կնդուղը փիլոնին վրայ կից կարուած լինելով՝ ուսերուն վրայ կախ կձգեն ըստ լատինացւոց : Բաց յայնմանէ, վեղար դրա բայը կգործածեն՝ երբ ուզեն ըսել վարդապետի մը համար թէ կարողիկաքիւնը ձգեց ու հայ (կամ՝ Լրենց մաքովը՝ հերեթիկնս) եղաւ :

Իրարու եւ ուրիշ եկեղեցականաց՝ իբրեւ պատուոյ ածական՝ այս լատինէ թարգմանուած բառերը կգործածեն, Հայր Պասուելի, Վերապասուելի, Գերյարգելի, Գերապայծառ :

Եկեղեցին մտած ու եկեղեցիէն ելած ա-

տեննին՝ ճակատնին օրհնեալ ջուր քսելով՝
երեսնին կխաչակնքեն :

Ծնրադրութեամբ երկրպագութիւն ընե-
լու կամ թէ կէս մէջքէն խոնարհելու տեղը՝
մէկ ծնկան վրայ կչոքին ու կելնեն :

Սովորաբար աղօթարան ըսուած աթոռնե-
րու վրայ չոքած կամ նստած կընեն իրենց
աղօթքը՝ ֆռանկաց պէս :

Գոհաբանական հանդէսներու մէջ լատինէ
թարգմանուած « Չիեզ Ասուած գովարանեմք »
երգը կերգեն ֆռանկական եղանակով : —
Քանի մը եկեղեցական հանդէսներու մէջ ալ
« եկ սուրբ Հոգի » երգը կերգեն՝ որ նոյնպէս
լատինէ թարգմանուած է :

Լատինացւոց « Ողջոյնի քեզ Մարիամ , Լիբա-
նիա եւ Ողջ շեր քազուհի » աղօթքները սակաւ
կընեն առանձին եւ միաբան :

Ուրբաթ օրերը « ձանապարհ խաչին » (խաչ
կօշու) ըսուած ջերմեռանդութիւնը կընեն ի-
րենց մատրանը մէջ :

Լատինացւոց « Հրեշտակ Տեսու » աղօթքին
ատենը զանգակ զարնելով՝ օրը երեք անգամ
այն աղօթքը կըսեն առանձին եւ միաբան՝

սուր եւ դանուին : — նմանապէս արեւը մըտ-
նելէն մէկ ժամ ետքը զանգակ զարնելով՝
« Իխորոց կարդացի » սաղմօսը կըսեն քաւարանի
հոգւոց համար :

Ննջեցելոց համար առանձին պատարագ
մատուցանելու ատեն՝ եկեղեցւոյն մէջտեղը
քաւարան (քարափայտ) ըսուած բարձրաւանդա-
կը կշինեն մեծ կամ փոքր :

Սուրբ հաղորդութիւնը նախանշով կղնեն
իբրաղմոցի՝ մասնաւոր հանգիսիւ եւ աղօ-
թիւք, պատարագի խորհրդէն դուրս՝ իրի-
կուն եւ առաւօտ, եւ անով օրհնութիւն կու-
տան ժողովրդոց, կամ առջեւը հսկումն կը-
նեն, որ է խաւացւոց քաւարանք՝ ծոխ ըսած
ջերմեռանդութիւնը, Պօլսեցւոց հնչմամբը
քաւարանքա :

Քրիստոսի Տեառն մերոյ թաղման թափօ-
րովը Խաչի տեղ սուրբ հաղորդութիւնը կը-
քալցընեն ըստ լատինացւոց :

Պատկերներն առանց օծելու կղնեն եկե-
ղեցւոյ մէջ, եւ այնպէս անոնց առջեւը մոմ
կվառեն ու կաղօթեն :

Մատաղ ամենեւին չեն ըներ, լատին վար-

դապետաց խօսքէն մոլորած՝ որ իբր թէ այն
հրէական զոհադործութիւն է :

Ազուհացից առաջին չորեքշաբթին՝ իրա-
րու եւ ժողովրդեան գլուխը մօխիր կցանեն
եկեղեցւոյ մէջ՝ ըստ լատին արարողութեան :

Աւագ հինգշաբթի եւ աւագ ուրբաթ օրե-
րուն ժամերդութեան ատենը՝ զանգակի տեղ
փայտէ կոչնակ կղարնեն ըստ լատինացւոց :

Զատիկի եւ Յննդեան ճրագալոյցներուն
խթում չեն ըներ :

Սովորական պահքը չորեքշաբթի եւ ուր-
բաթ օրերը պահելու տեղը՝ ուրբաթ եւ շա-
բաթ օրերը կպահեն :

Ընդհանրապէս ամէն պահք լատինացւոց
պէս եւ լատինացւոց հետ կպահեն . այսինքն
ազուհացից մէջ մսեղէն կուտեն՝ ըստ իտա-
լացւոց՝ պապին տնօրինմամբը . չորից եղա-
նակաց վիճիլիաներ կպահեն . որ եւ իցէ
պահքի օր ձուկ եւ հաւկիթ կուտեն անխափր :

Յինանց ուրբաթ եւ շաբաթ օրերը պահք
կպահեն ըստ լատինացւոց :

Ազուհացից մէջ լատինացւոց հետ քանի

մը սրբոց տօներ կկատարեն՝ աւուր սլատ-
շաճի ժամերգութիւնը փոխելով, այսինքն
մարտի 21-ին կտօնեն Բենեդիկտոսի արքայի
տօնը, մարտի 7-ին Թովմայի ագուինացոյ
տօնը, մարտի 19-ին Յովսէփայ Աստուածա-
հօր տօնը :

Անտոնի անապատականին տօնը լատինացոյ
հետ կկատարեն յունուարի 17-ին ան-
խախտ :

Մարկոսի աւետարանչին տօնը կկատարեն
ապրիլի 23-ին անխախտ :

Գիւտի սուրբ Խաչին տօնը լատինացոյ
հետ կտօնեն մայիսի 5-ին անխախտ՝ Հայոց
շինած ու այժմ իրենց ձեռքը մնացած ե-
կեղեցոյն մէջ որ ի՛վենեաիկ :

Սմեռայն սրբոց տօնը լատինացոյ հետ
կտօնեն նոյեմբերի 1-ին. նոյնպէս եւ համօ-
րէն ննջեցելոց յիշատակը՝ նոյն ամսոյն երկ-
րորդ օրը :

Յովհաննու իմաստասէր հայրապետին օձ-
նեցոյ տօնը չեն կատարեր, նոյնպէս եւ ոչ
Պարսամ ճգնաւորինը, եւ ոչ Գոհարինէ կու-
սին եւ Մամինդոսի եւ Ռաաիկոսի տօները :

Ժամագրքին ու շարականին շատ խօսքերը կփոփոխեն ըստ հաճոյս անձանց, մանաւանդ թէ ըստ տգիտական եւ անիրաւ պահանջմանց պապին եւ փրփրականտային : Այս փոփոխութեանց ամէնն ալ յիշատակելը աւելորդ կհամարիմ. մէկ քանին միայն ըսեմ.

Շնորհալուոյն « Առաւօս յուսոյ » երգին մէջ կաւելցընեն՝ բոլորովին յանդէպս՝ եւ յնորոյ բառը, ըսելով, « Բղխումն ի Հօրէ եւ յնորդւոյ, Բղխեա ի հողւոյս » եւ այլն :

Եւ յնորոյ բառերը կաւելցընեն նաեւ այն ամենայն տեղերը՝ ուր որ հողւոյն սրբոյ էլումը կամ բղխումը կ'յիշուի :

« Սուրբ Աստուած » երգը իղէմս Երրորդութեան կերգեն՝ ըստ Յունաց եւ ըստ Լատինացւոց, եւ ոչ իղէմս Քրիստոսի. ուստի եւ դուրս կ'ձգեն այս խօսքերը, « Որ խաչեցար վասն մեր, որ յարեար իմեւելոց, որ ծնար եւ յայտնեցար վասն մեր » եւ այլն : Եւ անոր ետեւէն ըսուելու մաղթանքը հարկաւ կփոխեն ու կըսեն, « Փրկեա զմեզ ի փորձութենէ » եւ այլն :

« Եւ եւս միաբանս վասն Աշխարհս եւ սուրբ հա-

լասոյս մերոյ զտէր աղաչեսցուք» ըսելու տեղը՝ կրսեն, «եւ եւս եւ վասն միաբանութեան ճշմարիտ եւ սուրբ հաւատոյս մերոյ»:

Շնորհալուոյն շարագրած Արարչականին մէջ «Զանանց հանգիստըն պսսրասեաց» խօսքը կփոխեն, եւ կրսեն, «Զանանց հանգիստըն պարգեւեաց»: — Նոյնպէս եւ Հաւասով խոսովանիսին մէջ «Յուսով բարեաց» ըսելու տեղը յուսով բարեաց կրսեն:

Շարականին, Մաշտոցին, Տօնացուցին մէջ սրբան որ ուրիշ փոփոխութիւններ կրնեն՝ յիշելը շատ երկար է: Թերեւս աւելի հարկաւոր գիտելիք մըն է այս որ լատինացւոց մէջ առնուած քանի մը տօներու օրեր՝ Մխիթարայ աբբայի շարագրած խեղճուկ անալի շարականները կերգեն: Աստուածածնայ քանի մը տօներուն ալ «Առաւօտ լուսոյ» երգին տեղը՝ նոյն Մխիթար վարդապետին շինած «Աղաչեմք զքեզ Աստուածածին» տաղը կերգեն:

Այնքան ծէսերու եւ ազգային արարողութեանց փոփոխութիւնները այսպէս համառօտիւ յիշատակելէն ետեւ՝ դարձեալ կրսեմքեղ, եղբայր, թէ առ այժմ իմ խօսքս այս

փոփոխութեանց պարսաւելի կամ գովելի
կամ անտարբեր լինելուն վրայ չէ ամենեւին.
այն ուրիշ խնդիր է. հապա միայն այս կու-
ղեմ հասկըցընել թէ Մխիթարեանք ամենե-
ւին իրաւունք չունին ըսելու թէ իրենք թէ-
պէտեւ կաթողիկ են (ընդհանրական եկեղեցւոյ
սերս միասն ինասնս), ազգային ծէսերը ան-
կորուստ եւ անխառն կպահեն: Եւ եթէ ի-
րենք չեն պահեր, ինչպէս կհամարձակի Հ.
Ղեւոնդն ըսելու թէ լատին վարդապետաց
եւ Մխիթարեան կրօնաւորաց շնորհիւր Հայք
կրնան (կրցան կուղէ ըսել) ջերմեռանդ պա-
պական ալ լինելով՝ պահել իրենց ազգային
ծէսն ու օրէնքները:

Ա. Ն. Մ. յգ. քան եւ այդպիսի փոփոխութիւն-
ներ ընելէն վերջը՝ արդեօք ինչ մտքով կը-
պարծին Մխիթարեանք թէ իրենք ազգային
ծէսերը կպահեն:

Վ. Երեք գլխաւոր դիտաւորութիւն ունին
Մխիթարեանք այս սուտ պարծանքն ընելու
ասան: Մէկը այս՝ որ իբր թէ ցուցընեն ու-
րիշ կաթողիկ Հայոց՝ թէ իրենք նոցա պէս
չեն, այսինքն Ջահեցւոց, Լեհացւոց, Խրի-
մեցւոց, Պօլսեցւոց, Վրաստանցոց, եւս եւ

Վե՛ննացւոց եւ Լիբանանցւոց պէս ազգային
ծէսերը մէկգի դրած չեն, այլ թէ նոցա
պէս սերս կաթուղիկ են եւ թէ ջերմեռանդ
ազգասէր: — Երկրորդը այս՝ որ եւրոպական
լուսաւորեալ ազգաց առջեւը պարծենան թէ
իրենք այս ահագին քաջութիւնն ունեցեր
են որ թէ սերս միաբան են ընդ Հռովմայ ե-
կեղեցւոյն, եւ թէ ազգային արարողութիւն-
ները անխառն կպահեն: — Եւ երրորդն ու
գլխաւորը այս՝ որ Հայոց աչքը ներկեն այն
իրենց սուտ պարծանքովը, եւ այնպէս հաւ-
տացընեն թէ ահա մենք թէպէտեւ սերս միա-
բան եմք Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ, սակայն
ազգային լեզուն, ծէսն ու օրէնքները անկո-
րուստ եւ անխառն կպահեմք. ուստի դուք
ալ մի վախճաք, եկէք կաթուղիկ եղէք մեզի
պէս, եւ վստահ եղիք որ ձեր ազգութիւնը
ամենեւին չէք կորսըներ. ոչ միայն ձեր լե-
զուն կպահէք, այլ եւ ազգային ծէսերն ու
օրէնքները: — Երազայնոյս կարծիք: Ո՞ր հայը
պապական դառնալէն ետեւ ազգային ծէսե-
րըն ու ընդհանրապէս ազգային ոգին պա-
հելու հաստատուն յոյս մը կրնայ ունենալ՝
երբ իրենք Մխիթարեանք չեն կրցած պահել:

Ա. շ. Եւ միթէ տակաւին եւս յոյս ունին Մխիթարեանք, Հայր սուրբ, որ զՀայերը կաթողիկ ընեն:

Վ. Պէտք չէր որ ունենային այսուհետեւ այդ յոյսը. եւ թերեւս իրօք ալ չունին. բայց իրենց բանին այնպէս ձեռք կուտայ որ սրտին ու սրտականաց առջեւը փրփրահանտային ջերմեռանդ պաշտօնեայք երեւան, եւ այն կողմանէ վար չմնան վեճնացիներէն ու փրփրահանտայի աշակերտներէն, այլ սլընդեն եւ հաստատեն թէ իրենց միաբանութեան բուն վախճանն ու նպատակը Հայերը կաթողիկ դարձընել է, եւ իրենք այս նպատակին հասնելու համար ամէն ջանք իգործ կդնեն: Չէս տեսներ ինչ կըսէ Հ. Աւետիքը նոյն յօդուածին մէջ. « Ճշմարտութիւն կրօնական (որ է՝ նախընթաց խօսքերուն նայելով՝ կաթողիկոսութիւն, պապականութիւն), կրթութիւն բանական կամ ուսմունք, եւ ոգի ազգային, այս ընկերութեան (Մխիթարեանց) նպատակն կրօնականացունի, պատմական, պատմական »: Բայց այն բաւական չէ: Հ. Աւետիքին նախանձայուղութիւնը այնչափ սաստիկ է որ կերպով մը նաեւ կբարկանայ ու կնեղանայ մեր ազգին իւր

դաւանութեանը վրայ մինչեւ ցայժմ հաս-
տատ կենալուն, եւ յարևոտոքիւն (իևս) կա-
նուանէ զայն յանդգնաբար . « Կրօնական
« միութիւնն եւ պնդութիւն զեռ կպահէ,
« կըսէ, զիրենք (զՀայս) կարծի նիզակի մը պէս.
« որ եթէ քիչ մ'ալ ճօճուն ըլլար, աւելի
« լաւ եւ փառօք կպահէր ցայսօր եւ ասկէ
« ետեւ այլ: Գրեթէ նոյն ոգւով, նոյն քա-
« ջութեամբ, նոյն խորագիտութեամբ եւ
« նոյն յարևոտոքեամբ կանցընէ Հայաստան ա-
« րարական բռնութեան երկդարեան յեղա-
« նակն այլ »:

Ա. Ներեցէք, Հայր սուրբ, մէկ չհասկը-
ցած խօսքս ալ այդ է. արդեօք ինչ կհասկը-
նայ « Կրօնական միութիւնը ճօճուն ըլլար »
ըսելով:

Վ. Նիտակն ըսեմ, ես ալ լաւ չհասկըցայ
այդ խօսքը . արդեօք այս ըսել կուզէ որ իբր
թէ Հայոց հաւատքը պէտք էր լինէր եղեգն
շարժուն ինտոլնի . . . Բայց ոչ . կերեւի թէ նը-
կուն ըլլար պիտի ըսէ, այսինքն Յունաց եւ
Լատինացուց բռնութեանը եւ անիրաւ պա-
հանջմանցը առջեւ ճկուէր, ծռէր, խոնար-
հէր, եւ ազգովիմբ սաքի տակ երթար, ինչ-

պէս որ գնացին Փոքր Ասիոյ հայհոռամները,
Լեհաստանի հայ-կաթողիկները եւ այլն: Չայս
կղիտեն պապն ու փրոփականտան, ասոր կիա-
փաքին ամենայն կաթողիկները, ասոր կաշ-
խատին լատին եւ հայ միսիոնարները, ասոր
կաշխատին՝ ընդդէմ խղճի իւրեանց՝ եւ
Մխիթարեանք, որոց բերնէն կխօսի նաեւ
Հ. Ղեւոնդը երբ կըսէ. « Լատին վարդապե-
« տաց (այսինքն յիսուսեան կամ ճիզուիթ
« միսիոնարաց) մուտքն իՄեծն եւ իՓոքրն
« Հայս, եւ միաբանողաց (այսինքն ունիթոն ա-
« նուանեալ լատին եւ հայ դոմինիկեանց) կը-
« բոնական կարգք, նոր դար մը (կաթողիկո-
« թեան) կբանան Հայոց եկեղեցւոյն, որոյ
« արդասիքն (այսինքն պտուղն, որ են ազգ-
« ատեաց կաթողիկները) մնայ այնուհետեւ
« (դժբաղդաբար) մինչեւ ցայժմ, թէ եւ ոչ
« սակաւ հակառակութիւնք ծագին այս պատ-
« ճառաւ »: Այս խօսքն ըսողը անշուշտ չկըր-
նար մոռնալ թէ այն հակառակութեանց գոնէ
մէկ մասն ալ իրենք Մխիթարեանք հաներ
են, եւ մէկ մասն ալ իրենք քաշեր են, թէ-
պէտեւ (ափսոս) այնքան նօճուսի են եւ ճկուն:

Աշ. Հապա ինչ լսել կուզէ այն խօսքովը
թէ « Հայք փոյթ չեն ըներ եւ յեկեղեցականա
« միաբանիլ ընդ Յունաց . որով կմնան մին-
« չեւ հիմա ինտրանշան միայնութեան ընդ
« մնացորդաց արեւելեան ազգաց ոմանց » :

Վ. Այդ խօսքը առաջիններէն ալ աւելի
ծանր , է եւ շատ խորհուրդներ ունի , որոց
բացատրութիւնը ուրիշ ատենի թողումք՝ ե-
թէ ունիս սոյնպէս երկայնամտութիւն եւ գ. ո-
վելի հետաքրքրութիւն :

Աշ. Ծնորհակալ եմ , Հայր սուրբ . սիրով եւ
փափաքանօք կսպասեմ լսել եւ ճշմարտու-
թիւնը հասկընալ : եւ եթէ ձեզ ծանրութիւն
չհամարիք , կբաղձամ որ ուրիշ օր մի եւս
այն ծէսերուն այլափոխութեան պատճառ-
ներն ու պատմութիւնն ալ ինձ հասկըցընէք :

Վ. Շատ բարի :

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ամբրոսիոսի Վ. Գալիլայեան. Երկրորդ. տպագրութիւն, սրբագրեալ իհրզնասկէն եւ ճոխացուցեալ	4	25
ԼԱՄԱՐԹԻՆԵԱՅ ԴԱՇՆԱԿԻ	2	50
ԼՍԱՐԱՆ ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԳԻՏԵԼԵԱՅ, 16 դաս տպուած. իւրաքանչիւր դասատեարը	—	6
ՀԵԳԱՐԱՆ Հայերէն լեզուի, պատկերազարդ, գեղեցիկ տպագրութիւն	—	15
ՄԱՅՐԱԹՐԱՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻ ՊԵՆՅԻ Գաղղիացւոյ		
Տեարակ Ա — ՈՐԴԵԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	20
„ Բ — ԱՆՆՈՂԵՄ ՈՐԴԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ	—	20
„ Գ — ՄԱՅՐԵՆԻ ՉԱՐ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ՎՆԱՍՆԵՐԸ	—	20
„ Դ — ԿՈՐՈՒԱՏ ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ	—	20
ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԻՆԻ, 1857, 1860, 1861, 1862, եւ 1863 թուակա. նոց, իւրաքանչիւրին գինն է	6	—
ՄԻԹԱՐԵԱՆՅ Երազայոյս մէկ կարծեացը քննութիւն	—	15
ՅԱՆԳԱՐԱՆ կամ ԲԱՌԳԻՐԻ ՅԱՆԳԱՅ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ	1	50
ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ ԻՎԵՐԱԴԱՐՃ ԵՐԻԿ Վարդապետաց	—	50
ՆԱԽԱԿՐԹԱՆԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ, յԵՐԹՆԵՐԱԿԱ քառասուն	—	60
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ, պատկերա. զարդ, աշխարհաբառ, ընդարձակ	3	—
ՍԱՂՄՈՍԻ ԴԱԻԹԻ, ըստ ընտիր գրչագրի	—	65
ՎԱՐԴԵՆԻԲ	—	75
ՎԱՐԲ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, չորս Աւետարանցայ խօսքերովը, պատկերազարդ	4	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն	4	50
ՏԵԼԵՄԱԲ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն, պատկերազարդ, ոսկեկազմ	4	—
ՔԱՂՈՒԱԾ ՍաՀմանաց Խաչիպեան Ուսումնարանին	—	25
ՕՐԱՅՈՅՅ 1860, 1861, 1862, 1863, եւ 1864 ամաց, ամէն մէկը	—	20

Spec 104

